

SVĚTOVÉ MÝTY

úvod

„Bohové žijí a umírají podle víry svých vyznavačů.“

(snaha porozumět nejstarším dochovaným písemným záznamům o duchovním uvažování a kulturní činnosti člověka)

Výstup:

- kolokvium / ústní zkouška
- četba na zimní semestr – přečíst 3 tituly:
 - 1) úvod do mytologie, šamanismu, antropologie, religionistiky:
Narby, Jeremy – *Kosmický had* (přel. Zuzana Talířová, Praha, 2006. 286 s.)
 - 2) dva zlomky staromezopotamských eposů ***Sestup Ištary do podsvětí*** a ***Nergal a Ereškigal*** (překlady z hlíněných tabulek – in Prosecký, Jiří: *Slova do hlíny vepsaná*, Academia 2010, také in IS: Studijní materiály k předmětu Autorská tvorba)
 - 3) převyprávění ***Mahábháraty*** (Vladimír Miltner – viz např. Astorka) nebo její **3dílnou dramatisaci**: Jean-Paul Carriere – ***Mahábhárata*** (přel. Nina Vangeli, Dilia)
- ad 3)** ...anebo ***Bhagavadgíta*** (nejznámější část *Mahábháraty*, *nejlépe* v překladu Rudolfa Janíčka – viz Astorka)

Přednáškové okruhy obou semestrů

Lokální členění (místo tematické koncepce):

- mezopotamské mýty
- mýty starověkého Egypta
- perské mýty
- mýty Indického subkontinentu
- (džinismus a buddhismus – jejich vztah k mýtům a hinduismu)
- čínské mýty
- (korejské mýty)
- mýty japonského souostroví
- šamanismus a mytické představy sibiřských lovců
- mýty původních etnik Severní Ameriky
- mezoamerické mýty
- mýty kmenů Amazonie

➤ Mýty (báje):

- „Mýtus představuje potvrzení náboženské i společenské tradice.“ (antropolog Bronislaw Malinowski)
 - starodávné příběhy, jež si členové tradičních (domorodých) kultur vyprávějí a po generace předávají, aby popsali a vysvětlili **společenský, přirozený a nadpřirozený řád**
 - někdy také sloužily k potvrzení **mocenského postavení panovníka** (např. faraon, inka, dračí císař apod.)
 - často se také jedná o **historické události**, které jsou naplněny určitým **symbolickým** významem (forma „propagandy“)
- **Mytické příběhy** nebyly vždy přijímány bez výhrad – někteří už v době **Platóna** obviňovali vypravěče příběhů (mýtů) z toho, že jsou přívrženci **lži**, protože když vyprávějí **tlachy**, obchodují s **klamem** a **padělají svět...**

➤ Hrdinové mýtů:

➤ bohové

- personifikace přírodních sil a nebeských těles (např. slovanský Svarog, Svarožic-Dažbog, Perun, germánský Thor...)
- dávní vládci, kteří byli v rámci kultu předků zbožštěni, viz následující slide (Ódin z úryvku ze severské *ságy o Ynglinzích*)
- zesnulí světci, kteří za života konali zázraky – např. Asklépios

➤ polobohové (Gilgameš)

➤ herojové (Herkules)

➤ démoni, běsové, přízraky, nemrtví (víly, bludičky, vodníci, vlkodlaci, baby jagy, strigy, džinové...)

➤ lidé

➤ zvířata (často personifikovaná – např. kentauři, sfinga)

➤ oživé předměty, oživé umělé bytosti (např. stallové)

- Úryvek ze severské **ságy o Ynglinzích**, zaznamenané v 1. pol. 13. stol. islandským velmožem **Snorri Sturlusonem**:
 - *„Ódin zavedl ve své zemi ty zákony, které odedávna platily u Áů. Tak ustanovil, že všichni mrtví budou spalováni a na hranici s nimi musí být uložen i jejich majetek. Vyhlásil, že každý přijde do Valhaly s takovým bohatstvím, jaké s sebou měl na hranici a rovněž tam bude užívat všeho, co sám zakopal do země. Popel nechť je rozprášen na moři aneb uložen do země a na paměť vznešených mužů navršena mohyla a těm, kdo prokázali udatnost, vztyčen náhrobní kámen. Tento zvyk se potom dlouho uchoval. /.../ Ódin byl po smrti upálen a byl to velký a honosný žeh. V ten čas panovala víra, že čím výše bude kouř stoupat, tím více bude v nebi povýšen ten, jemuž patřila hranice, a že tam bude tím bohatší, čím větší majetek s ním lehne popelem.“*

➤ Čas mýtu:

- i v pohádkách vidíme snahu oddělit děj a postavy od reality – časově i místně: Před dávnými časy... / Bylo nebylo... / Za devatero horama... / Za sedmero řekama... / Dávno tomu...

1) doba mytická („posvátná minulost“)

- doba před zapisovanou historií, ústní (výtvarná) tradice

2) doba historická

- některé skutečné události se stávaly součástí mytologie (pronikaly do doby mytické), proto někdy bývají označovány jako součást tzv. **doby prehistorické**
- mnozí staří náčelníci, panovníci či hrdinové bývali časem **zbožštěni**, neboť jejich odkaz a vzpomínky na jejich činy přetrvávaly ve vyprávění po tolik generací, že se staly **součástí mytologie**
- linie mezi oběma dobami nejasná

➤ Smysl a podstata mýtů:

1) jak je vidí naše „západní“ civilizace:

- vědecký přístup: myšlení „primitivního“ člověka
- většinový pohled společnosti: pohádky (pro děti)
- jednoduchá „filosofie“ archaických kultur („primitivního člověka“): proč svítí slunce, proč se objevuje duha, proč je liška lstivá, proč tchoř páchne apod.
- viz označení nějaké smyšlenky nebo lži jako „mýtu“:
 - „Léčivá sklenka vína denně je jen mýtus.“
 - „Zemanova levicovost je pouhý mýtus.“
 - „Mýty a pravda o kečupu.“
 - „5 nejhloupějších mýtů a vztazích a rozchodech.“

2) podle tvůrců dávných mýtů:

- posvátné příběhy
- narativní „kronika“ jednotlivých kmenů či etnik, podle původních amerických obyvatel „posvátná historie“
 - doba, kterou už nikdo žijící nepamatuje – často od stvoření světa až po legendární vládce, náčelníky, bojovníky, hrdiny
- prostředky sloužící k posílení obřadů i k léčebným rituálům
- účelem mýtů bývalo udržovat člověka (a jeho společenství) do souladu s přírodou a vesmírem
- další možné účely se vztahují k následujícím 2 pojmům:

➤ aitiologie:

- mytické zdůvodnění, mytický precedens
- výklad příčin nějakého skutku nebo konání:
 - např. masové **lidské oběti** – **mezoameričtí kněží** vytrhávali zajatcům z hrudí otevřených rituálním obsidiánovým nožem ještě tepoucí srdce (bůh slunce potřebuje krev)
 - rozšiřování **incké říše** o nová území – lokální mýty a božstva nově ovládnutých území se stávaly součástí **oficiální** mytologie celé říše (bohové byli podle toho nově hierarchicky řazeni), aby byla uspokojena **identita** všech sjednocených oblastí

➤ etnogeneze:

- nárok panovnické dynastie na trůn – božský původ panovníka (např. Gilgameš syn bohyně Ninsun, faraon potomek Hóra, božský inka, dračí císař...)
- u nás např. **přemyslovské mýty** (nárok Přemyslovců na trůn)

Informace o životě předků (jejich myšlení, kultuře, víře)
čerpáme z archeologických nálezů:

➤ **pozůstatky kulturní činnosti**

➤ keramika, šperky, sochy, malby

➤ literární památky

➤ mezi ně spadají také mýty a písemnosti náboženského charakteru (ale i zákoníky, hospodářské záznamy, životopisy a historické záznamy)

➤ mýty nás seznamují s myšlením a náboženským uvažováním jejich tvůrců a vypravěčů

➤ Vznik mýtů:

➤ u nás se některé původní mýty uchovaly nepřímo v podobě **lidových pohádek**

➤ *Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Perníková chaloupka, Sedmero krkavců* aj.

➤ např. **pohádka *O Červené Karkulce*** – podle kosmologické interpretace: **narace slunečního koloběhu** (Červená Karkulka personifikace vycházejícího a zapadajícího slunce, Babička Večernice k níž Slunce během dne putuje, Vlk podsvětní temnota, Myslivec bojovník...)

➤ **etnografický výzkum v Bengálském Rádžastánu (1982):**

➤ sběr veškerých příběhů od vesměs nigramotných obyvatel malé vesničky (cca 350 obyv.), přes 17.000 příběhů:

➤ místní historky (bezvýznamné, všední i pozoruhodné), smyšlená dobrodružství, sny, zjevení démonů

➤ později přibývaly historky z celého Rádžastánu a dějin Indie (krutost Angličanů, pokoloniální válka s Pakistánem, Gándhí atd.)

➤ mýty (staroindické eposy i islámská tradice), legendy (zázračné příběhy světců)

➤ příběhy a bajky (Ezop, Lukmán, La Fontaine aj.)

Posvátné vs. profánní:

- u starých kultur je to těžce oddělitelné, obě složky se vzájemně prolínaly
 - viz např. tanec (šintoistický obřad vs. balet)

Smrtelnost člověka z pohledu mytologie:

- smrtelný člověk toužící po nesmrtelnosti
 - je vybaven **věděním** jako bohové (na rozdíl od zvířat), tudíž si uvědomuje vlastní smrtelnost
 - oproti bohům však není **nesmrtelný** (stejně jako zvířata)
 - smrtelný a vědoucí člověk – stupeň mezi zvířetem a bohem, člověk se marně snaží najít na světě **trvalé uspokojení** (téma mnoha mýtů)
 - trvalý („nesmrtelný“) svět člověka – **kulturní dědictví**

Mýty dnes:

- Existují i dnes příběhy, které se šíří většinou ústně a lidé jim věří, jako by se jednalo o skutečnost, a mají z nich podobné obavy, jako mívali naši dávní předci ze skřetů, čarodějnic, černokněžníků, bludiček, duchů, vodníků, klekánic, jezinek, draků apod.?
 - viz např. dobová reakce publika na sbor Lític (Erínyí) ve 2. části Aischylovy trilogie *Oresteia*...

Městské legendy:

- angl. **urban legends** někdy také:
 - **contemporary legends** (současné legendy)
 - **modern legends** (moderní legendy)
 - **urban myths** (městské mýty)
 - **FOAF** – zkr. **F**riend **O**f **A** **F**riend (kamarád kamaráda)
- moderní ekvivalent dávných mýtů, soudobý folklor
- příběhy vyprávěné jako zaručeně pravdivé historky, které se staly kamarádovi / kamarádovi kamaráda
 - jaký je rozdíl mezi:
 - „za devatero horama...“ a „bratrancově kolegovi se stalo...“
 - „žil jeden král“ a „kamarádovi mého kamaráda se stalo...“
 - „bylo nebylo...“ a „sousedovi gynekologa mé kadeřnice se stalo...“

- fámy kolující v určitých skupinách, mezi lidmi...
 - ...stejného věku (děti, teenageři, pamětníci komunismu)
 - ...stejného povolání (IT správci, herci, studenti)
 - ...stejných zájmů (skauti, návštěvníci rockových koncertů)
 - ...stejného bydliště (Praha, Brno...)
- jde o smyšlenky, vydávané za autentické příběhy z reálných životů, nikdy se však nestaly
 - všichni jsme se s nimi setkali (každodenní hovory, rodinná setkání, rozhovory s přáteli, v hospodě atd.)
 - v určité podobě se variují i v TV (např. historiky bavičů, zpravodajství), v novinách, na internetu...
 - kolují v mnoha verzích – v různých obměnách se tytéž historiky vyprávějí na různých místech světa

- podobně jako dávné mýty mají **tematické okruhy**:
 - strašidelné příběhy
 - nadpřirozené záhady
 - komická témata
 - společenská tabu
 - násilnosti
 - sexualita
 - kuriózní úrazy
- jejich **hrdiny** jsou většinou **obyčejní lidé** (přátelé, známí, kolegové), kteří se ocitli v neobvyklých, nečekaných situacích
- důvod jejich existence?
 - touha po tajemnu a pocitu strachu při jejich poslouchání
 - touha pobavit se a zasmát nad úsměvnou historkou
 - touha po neuvěřitelném, nebezpečném, varovném...

Příklad variant konkrétní městské pověsti:

➤ **Rozsvítit se nevyplácí:**

„Tohle se stalo před několika lety na jedné koleji. Dvě vysokoškolačky spolu bydlely v jednom pokoji. Jednou večer šla jedna z nich se svým klukem do hospody poblíž kolejích, druhá zůstala sama na pokoji a učila se. Ta první zůstala s klukem v hospodě až do zavíračky, a když zavřeli, rozhodla se přespat u svého kluka. Rychle si skočila na pokoj pro bundu, protože venku byla zima. Vešla do pokoje, kde byla tma, a tak si myslela, že spolubydlící už spí. Nerozsvítila, přišla po tmě ke skříní, nahmatala poslepu bundu a odešla. Když se ráno vrátila, našla na pokoji svou spolubydlící mrtvou – zakrvácenou s podříznutým hrdlem. Na nočním stolku našla mezi skripty lísteček s nápisem: KDYBYS ROZSVÍTILA, ZABIL BYCH TĚ TAKY.“ (verze z 90. let)

- Hrdinkou další verze je studentka, která v pokoji zůstane:
Dívka se učí dlouho do noci na pokoji a čeká na spolubydlící, která odešla někam pryč. Při dlouhém čekání usne. V noci ji probudí zima, tak jde potmě do předsínky pro svetr. Ráno stále ještě není její spolubydlící v pokoji. Dívky otevře dveře do předsínky a najde tam svoji spolubydlící ležet mrtvou. Vedle ní leží lísteček: JEŠTĚ ŽES V NOCI NEROŽLA, DOPADLA BYS STEJNĚ. (verze z Brna)
- V další verzi odejdou dvě dívky z kolejí na rande – jedna do kina, druhá do kavárny:
Studentka, která se do pokoje vrátí z kavárny po půlnoci, si chce s kamarádkou povídat, ale když otevře dveře od jejího pokoje, spatří ve tmě obrys dvou postav na posteli. V domnění, že rande kamarádky dopadlo lépe než to její, odejde spát do svého pokoje. Ráno najde spolubydlící v jejím pokoji na posteli znásilněnou a uškrcenou. Vedle ní lístek s nápisem: KDYBYS V NOCI ROZSVÍTILA, LEŽELY BYSTE TADY DVĚ. (verze z Ostravy – koleje VŠ báňské)

- Existují ještě další variace této pověsti – poslední příklad:
Dívka na kolejích Hvězda čeká na spolubydlící, která šla na rande. Únavou usne a vzbudí ji až podivné zvuky zpoza zamčených dveří z rohu pokoje – škrábání a sténání. Strachy se schová do skříně, kde stráví zbytek noci. Když ráno vyděšená vyleze, uvidí na zemi zakrvácenou mrtvolu spolubydlící a nedaleko od ní lísteček s obligátním vzkazem... (verze z Prahy)
- Tato městská pověst se vyprávěla taky v Ústí nad Labem, Liberci a dalších vysokoškolských městech.
Autentičnosti historky nahrávala její lokalizace na konkrétní VŠ koleji v daném městě.
Ve skutečnosti příběh koluje už od 60. let, kdy se začal vyprávět v USA (1. záznam je z roku 1961), kde bylo zaznamenáno 31 různých verzí.
- Typická pro moderní folklor je **variabilita** takových příběhů a důraz na výraznou **pointu** (podobně jako u vtipů, ale na rozdíl od nich děsivou). Vyprávěly si ho většinou **studentky** na kolejích (patriarchální hodnoty americké společnosti + obavy z bolesti a krvácení při 1. pohlavním styku).

- Vyprávění takové městské pověsti v kolektivu nově přijatých studentek v setmělém nočním pokoji na kolejích – **přechodový rituál** současnosti (kolektivně sdílené emoce):
 - nahrazuje iniciační rituál studentek 1. ročníku VŠ
 - připomíná tradiční **přechodové obřady** kmenových společností (viz studie folkloristy Arnold van Gennepa – *Přechodové rituály*), které v určité podobě přetrvávají do současnosti
- Sdílení **hrůzostrašných příběhů** je antropologická univerzálie a oblíbená kratochvíle lidstva:
 - nacházíme je ve všech významných archaických kulturách, u kterých se nám dochovaly písemnosti mytologické povahy
 - plní stejnou funkci jako příběhy o bludičkách, hejkalech, ohnivých psech, čarodějnicích apod., vyprávěné ve venkovských staveních v 16. nebo 19. stol.
 - stejně tak příběh o vraždícím maniakovi na VŠ kolejích v naší době

Další příklady městských legend:

➤ **maniak vraždící v kině**

- v 70. a 80. letech kolovala ve velkých městech historka o maniakovi, který si vyhlídl v kině člověka sedícího v zadních řadách, za kterým nikdo neseseděl, posadil se tam – a když se zhaslo, ubodal ho nebo udusil drátem (lidi si pak nechtěli v kinech sedat do posledních řad)

➤ **černá sanitka unášející děti kvůli orgánům**

- v 80. letech rozšířena po celé ČSSR (asi nejrozšířenější městská pověst u nás), ale i v Rusku, Polsku a NDR

➤ **žiletka na toboganu / skluzavce**

- vyprávěno ve velkých městech o konkrétních bazénech, kam chodí také čteněji cikánská populace (v Praze Podolí, v Brně Zábřdovice apod.)

➤ **nakažené jehly na sedadlech autobusů / diskoték**

- dávají je tam feťáci nebo HIV pozitivní, aby se o ně nakazili i ostatní – někdy do sedadel ukrývají jen úlomky jehel, aby na první pohled nebyly vidět (mnozí se báli v MHD sednout)

➤ **vrah číhající na ženy u supermarketu / v parku apod.**

- vyprávělo se to snad na všech větších sídlištích, mnozí (nejen ženy) se báli chodit po setmění ven

➤ **chybějící kryty od kanálů**

- v mnoha městech se lidi varovali před chození temnými ulicemi v noci – někdo (často prý cikáni) tam kradou víka od kanálů a prodávají je do sběrných surovin, hodně lidí už se tak prý zabilo a tají se to, aby se nešířila panika

➤ **dealeři u školy**

- u školy čekají dealeři se silnou drogou v bonbonu, první dva dávky dají zadarmo, pak vznikne závislost a už to prodávají

➤ **prst v jídle**

- v čínské restauraci (často nějaké konkrétní) našli známí v jídle lidský prst

➤ **sperma v kebabu**

- ve střední Evropě se od přelomu 80. a 90. let šíří tato fáma: Arabové v bistru (často jde o konkrétní bistro) přidávají do omáčky na kebab svoje sperma, několikrát už dostali pokutu, ale víc s tím hygiena neudělá...

➤ **šváb v housce**

- někdo si koupil housku a když do ní kousl, objevil v ní zapečeného švába – šel si stěžovat do prodejny, kde mu řekli, že pekárny mají kvóty, kolik švábů smí spadnout do jedné várky těsta, od té doby nejí pečivo

➤ **jedovatá špička banánů**

- v 80. letech se říkalo, že se nesmí jíst nahnědlá špička banánů, prý v ní bývá hadí jed a už se tak několik dětí smrtelně otráвило

➤ **škvor v uchu**

- archaická fáma: už od 10. stol. se vypráví (mnohokrát doloženo i z dob W. Shakespeara), že když vám vleze škvor (na Moravě ušák) do ucha, neumí se otočit, tak vám prostřihne kleštičkama na zadní části těla ušní bubínek – vy ohluchnete a škvor vleze do mozku, kde si dělá chodbičky (je to nesmysl, takovou funkci ani sílu ty „kleštičky“ nemají, navíc by musel do ucha vlézt pozpátku...)

➤ **Hurá!**

- jednu paní večer přepadl neznámý muž s úmyslem ji znásilnit – paní si vzpomněla, že se v takových případech

nemá volat „Pomoc!“, protože by nikdo nepřišel, ale „Hoří!“, protože lidé jsou zvědaví a na katastrofu by se přišli podívat – jenže té paní se to v tom šoku popletlo a začala volat „Hurá! Hurá! Hurá!“ muž se toho lekl a utekl

➤ **opilý cyklista**

➤ herci na zájezdu (roková kapela po koncertě) se po představení opili a nad ránem nastupovali do auta a z recese naložili mezi rekvizity opilého cyklistu spícího s kolem na chodníku, odvezli ho na opačný konec republiky, kde ho vysadili – když se probudil, nestačil se divit, kde to je

➤ **vzácná ramlice sousedů zabitá kamarádovým psem**

➤ kamarád ji tajně pohřbil, ale nevěděl, že už byla sousedy pohřbena předchozí noc a jeho pes ji ve skutečnosti jen vyhrabal ze země a donesl mu ji...

➤ **podminovaný panelák**

- v 80. letech se říkalo, že jeden panelák stojící na začátku D1 v Praze je podminovaný a stojí tak blízko dálnice proto, že by v případě války byl shozen na dálnici, aby znemožnil vjezd tankům do města (tankům z východu?)

➤ **poslední číslo v občance**

- poslední číslo v občanském průkazu udává počet lidí v republice, kteří jsou vám nerozeznatelně podobní – proto trvá tak dlouho, než vám občanku vydají, protože to musí porovnávat

➤ **Nová scéna ND**

- budova Nové scény ND v Praze je postavena z TV-obrazovek a na Silvestra roku 2000 se všechny zapnou a budou vysílat silvestrovská vysílání všech TV-stanic světa